

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВАТА
КНИГА ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Том 118

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS
BOOK OF EDUCATIONAL STUDIES
Volume 118

META-SCIENTIFIC DIMENSIONS OF PAUL NATORP’S SOCIAL PEDAGOGY

MAYA TCHOLAKOVA

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Educational Studies and the Arts
Department of Social Pedagogy and Social Work*

Abstract. The study examines the philosophical grounding of Paul Natorp's concept of social pedagogy from the perspective of understanding this social pedagogy as a possible meta-science, in other words, as a priori knowledge in the principles of Immanuel Kant's critical philosophy.

Keywords: Paul Natorp, social pedagogy, meta-science, Immanuel Kant, critical philosophy

МЕТАНАУЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА НА ПАУЛ НАТОРП

МАЯ ЧОЛАКОВА

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра „Социална педагогика и социално дело“*

Резюме. Студията разглежда философската обосновка на концепцията за социална педагогика на Паул Наторп от гледна точка на перспективата тази социална педагогика да бъде опозната като възможна метанаука, с други думи, като познание a priori в принципите на критическата философия на Имануел Кант.

Ключови думи: Паул Наторп, социална педагогика, метанаука, Имануел Кант, критическа философия

ВЪВЕДЕНИЕ

Появата на социалната педагогика като изследователско намерение обичайно се свързва с края на XIX век в Европа, времето, когато редица хуманитарни и социални области на познанието се опитват да се отделят от философията, което преди това са направили природните науки. Като критерий за научност на тези нови области се възприема именно методологията на природните науки, т.е. перспективата да бъдат емпирично потвърдени повдигнатите теоретични предположения. Самият термин „социална педагогика“ е употребен за пръв път от Карл Магер през 1844 г. (Kronen, 1980, цит. по Frampton, 2022), но за консенсусна дата за раждането на науката социална педагогика е приета 1899 г. с публикуването на произведението на Паул Наторп „Социална педагогика. Теория на възпитанието на волята върху основата на общността“, чрез което новата наука става университетски и публично известна. Уточнението за принадлежността на Паул Наторп към Марбургската неокантианска школа насочва вниманието към съответните на нея интерпретации на критическата философия на Имануел Кант, които на свой ред предполагат и спецификата във философската обосновавка на социалнопедагогическата концепция на Паул Наторп. На пръв поглед, ако се задоволим с най-популярното в социалнопедагогическата литература обговаряне на социалната педагогика на Паул Наторп, а именно като конкретно разгръщане на идеята за социална педагогика в контекста на политическите, икономическите и обществените промени в края на XIX век, можем да останем с впечатлението, че тази социална педагогика не е нищо повече от конкретизация, макар и първата, но наред с всички останали, които търсят да отговорят на предизвикателствата на времето, като предлагат педагогически пътища за справяне с актуалните социални въпроси (вж. Vladinska, 1991). Ако обаче отидем отвъд тази интерпретация и насочим вниманието си към *философската обосновка*, чрез която Паул Наторп предлага система на социалната педагогика, вероятно ще открием и един от теоретичните пътища разглежданата социална педагогика да бъде разпозната и като метанаука на основата на автентичните познавателни принципи на критическата философия на Имануел Кант, т.е. като познание *a priori* (Kant, 1967). Изследователският интерес в настоящата студия е насочен именно към философската обосновка на социалнопедагогическата концепция на Паул Наторп в неговата „Социална педагогика. Теория на възпитанието на волята върху основата на общността“ (Natorp, 1911) с перспективата тази интерпретация да бъде основополагаща относно идентифицирането на социалната педагогика като метанаука.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Независимо че академичната общност обикновено признава „бащинството“ на социалната педагогика като наука на философа и член на Марбургската неокантианска школа Паул Наторп, в социалнопедагогическата литература ударението се поставя преди всичко върху самото формулиране на тази социална педагогика на Паул Наторп, докато теоретичната или философската му основа се споделя по-накратко, като най-често се изтъква неговият неокантиански контекст и се подчертава дедуктивният метод, чрез който той обосновава своята концепция (Bizhkov, Vaneva & Ivanova, 2012; Frampton, 2022; Stephens, 2013; и др.). Тези коректни, но повече общи констатации обаче пропускат обстоятелството, че неговото предложение всъщност е обосноваване на метанаучните измерения на социалната педагогика, базирано напълно върху основополагащите принципи на критическата философия на Имануел Кант, а не върху последващите неокантиански интерпретации на тази философия. Казано по друг начин, социалната педагогика на Паул Наторп е всъщност чиста идея, дадена на разума *a priori*, а организацията и методът на обучение и възпитание на волята са нейни конкретизации в опита *a posteriori*. Ето защо тук ще се спра именно на *философската обосновка* на предложението на Паул Наторп за социалната педагогика, но преди конкретното обговаряне на този въпрос от ключово значение е да се подчертаят съвсем накратко някои по-обща, но и основни характеристики на неговия научен подход.

Преди всичко става дума за факта, че Паул Наторп се противопоставя на властващата в края на XVIII и през целия XIX век парадигма, че социалните и хуманитарните науки могат да се превърнат в самостоятелни научни области и да се отделят от философията единствено при положение, че възприемат емпиричните принципи на познанието на природните науки. За кантианец от ранга на Паул Наторп подобно изискване е несъстоятелно, тъй като нито природата, нито природните науки носят в себе си законите, на които е подчинена природната действителност, а това в крайна сметка е и в основата на недоверието, с което той се отнася най-вече към съвременната му психология (Natorp, 1911). Впрочем тази негова теоретична позиция е автентична и последователна, а не просто ситуативна реакция на отбелязаното от V. A. Kurennoy (2006) институционално изместване на чистата философия от университетските катедри в полза на експерименталната психология по онова време, който спор според автора прераства и на теоретично ниво, експлициран чрез желанието на неокантианците да предложат своя собствена, чисто философска интерпретация на психологията (Kurennoy, 2006: 17).

На второ място, много важно е да се има предвид, че в творчеството си Паул Наторп не се стреми да превъзмогне т.нар. дуализъм на Имануел Кант, приписван основателно или не на неокантианците, които, акцентирайки върху втората част на неговата познавателна парадигма, т.е. познаваемостта на

проявленията на същността в опита *a posteriori*, пренебрегвайки първата част – непознаваемостта на същността, която е само чиста идея, дадена на разума *a priori*, могат или не могат, в случая няма значение, да бъдат припознати по-късно като основоположници на позитивизма в западното социално и хуманитарно познание (Georgiev, 2020). За Паул Наторп подобно раздвоение е немислимо, невъзможно е да има някакъв друг прочит на критическата философия на Имануел Кант освен неговия собствен, на Кант, с други думи, споменатите две страни на неговата познавателна парадигма са неделими (Natorp, 1911). Нещо повече, влиянието на Кантовата критическа мисъл върху философската основа на педагогиката се открива в цялото творчество на Паул Наторп, не само в аргументирането на неговата концепция за социална педагогика (Meyerhardt, 1916: 55).

И накрая, но не по значимост, Паул Наторп обосновава своето предложение за науката социална педагогика като чиста идея, дадена на разума *a priori*, именно чрез последователното прилагане и епистемологическото значение на критическата философия на Имануел Кант. Противопоставяйки се на съвременната му натуралистична психология (основана на експерименталната методология на естествените науки) в „необоснованите“ ѝ претенции да служи като научна основа за решаване на въпроси, принадлежащи на философията (Kurennoy, 2006: 17), Паул Наторп не отрежда подобна идентичност на социалната педагогика. Това положение е с основополагащо значение не само за разбирането на Паул Наторп, но и изобщо по отношение на перспективите социалната педагогика да се изведе и осмисли като метанаука.

Що се отнася до последното, забележително е, че още в Предговора към руското издание на трилогията „Социална педагогика. Теория на възпитанието на волята върху основата на общността“, като се позовава на Платон, Паул Наторп е категоричен, че „в крайна сметка социалният въпрос се явява заедно с това и педагогически, а на свой ред педагогическият въпрос се явява и социален“ (Natorp, 1911: VII). Иначе казано, продължавайки следваната дотук логика на критическата философия на Имануел Кант, всяко проявление на социалното като чиста априорна идея на разума в опита *a posteriori* е **и** педагогическо по същия начин, по който всяко проявление на педагогическото като чиста априорна идея на разума в опита *a posteriori* е **и** социално. Разбира се, тук не става дума единствено за продължаващото и днес университетско „терзание“ за отношението между педагогика и социална педагогика, а по-скоро за основното послание на социалната педагогика на Паул Наторп, нерядко позабравяно, че тази социална педагогика се отнася до *човека изобщо*, не само до децата или младежта, но и до възрастните, до човека през целия му живот – от раждането до смъртта.

Централният въпрос на социалната педагогика за Паул Наторп е взаимоотношението между *възпитанието* и *общността*. За отбелязване е, че още в началото на излагането на своето предложение за социална педагогика Паул

Наторп говори за *общността*, а не за *обществото*, както би трябвало да се очаква, когато се извеждат перспективите на социалната педагогика – факт, на който, изглежда, и днес сякаш не се обръща особено внимание. Струва ми се, че това основно положение не може да бъде разбрано, ако не се вземе предвид социологическата теория за двата типа социалност, тази на общността и тази на обществото, на Фердинанд Тьониес, впрочем приятел на Паул Наторп, когото той споменава още в Предговора на своята книга и за което ще стане дума по-долу в текста.

Отговаряйки на критиките на неговите съвременници Бергеман, Барт, Спенсър и други радетели на социално и хуманитарно познание на основата на опита, що се отнася до границите на развитието и емпиричното познание, Паул Наторп настоява, че по отношение на емпиричната наука умозрителните хипотези нямат място, т.е. каквото и да е понятие за развитието, „ако се опитва да открива някаква безкрайност, не може да бъде основано на опита“, а това означава напълно според изискванията на критическата философия на Имануел Кант, че то може да претендира не за конститутивно, а за регулативно значение (пак там: XIV). Иначе казано, всяка емпирична наука, която се базира единствено на опита, има регулативно значение, но само в границите на самия опит. Конститутивното значение на науката се задава от разума като принцип *a priori*, откъдето идват и нейните метаизмерения, каквито намираме при предложената от Паул Наторп социална педагогика в духа на критическата философия на Имануел Кант.

Предполагайки централното място на нравствеността във възпитанието, още в Предговора Паул Наторп твърди, че не е възможно емпирично доказателство относно необходимото движение на човечеството напред към нравствени цели. В допълнение той подчертава, че се стреми към единението на закона на идеите и общите закони на опита посредством необходимото, вътрешно обосновано отнасяне на основните закономерности на практическото съзнание с основните закономерности на теоретичното съзнание (пак там: XIV–XV). В крайна сметка Паул Наторп предполага социалното развитие в зависимост от познанието и волята, а не от икономическата база на обществото, както смятат Маркс и неговите последователи. Позовава се на Кант, според когото в практическия разум няма нищо емпирично, а идеи, върху чиято основа се появява практическото съждение (пак там: XVI–XVII). Иначе казано, ако фундаменталното изражение на практическия разум е нравствеността (или моралният императив на Имануел Кант), то възпитанието на волята като съдържание на социалната педагогика е стремеж към постигането на нравствени цели. След тези уводни думи в Предговора, Паул Наторп преминава към надлежното обосноваване на своята идея за социална педагогика.

Още в началото на първия параграф на философската обосновка, която е и предмет на обсъждане в настоящата студия, Паул Наторп смята за задължително да уточни какво съдържание влага в отношението *образование–възпи-*

тание, разбира се, върху основата на собствената му изследователска логика, което налага и възможно най-точното му цитиране: „Задачата на това съчинение е да се изясни теоретичната основа само на една страна на възпитанието. Но такава страна, от която в края на краищата зависи възпитанието като цяло. Затова изясняването на тази основа трябва да съответства изобщо на предмета в неговата цялостност. Думата „възпитание“ най-точно се употребява в смисъла на „образованието на волята“. Вярно е, че това понятие притежава достатъчно широк смисъл, тъй като можем да говорим също за умствено, естетическо, религиозно възпитание. Но и в този случай имаме предвид преимуществената зависимост на умственото, естетическото, религиозното образование от образованието на волята. Ако това не е така, се говори за обучение или се използва общата дума „образование“ (пак там: 1).

Тук Паул Наторп споделя своята интерпретация на думата „образование“ от гледна точка както на обмисленото, целенасоченото формиране, съответстващо на идеята на художника, така и на спонтанното, органичното съзиждане от страна на природата – и в двата случая понятието посочва един вътрешен закон, а именно онзи, според който нещо се създава – било то произведение на изкуството, или самосъздаваща се природна творба. Що се отнася до думата „възпитание“, тя на свой ред внася „известна определеност“ и указва обстоятелството, че макар да е дело на естественото развитие, образованието на човека изисква известни усилия, за да се съдейства на разгръщането на естествените заложби, дори и когато се има предвид самовъзпитание (пак там: 1–2). Въпреки че изглежда странно или направо недопустимо за съвременната университетска представа неразграничаването между обучение, възпитание и образование като фундаментални педагогически категории, Паул Наторп обосновава тяхното фактическо отъждествяване с идеята, че образованието на човека е дело на волята, а тъкмо това е и причината, поради която думата „възпитание“ се употребява най-вече в смисъла на образование на волята; нещо повече, само възпитанието на самата воля е непосредствено дело на волята, а възпитаващата воля на свой ред оказва влияние върху всички останали страни на образованието тогава, когато съумее да овладее волята на възпитаника и да я насочи към съответната цел (пак там: 2–3). Тук следва да отбележим, че в логиката на критическата философия на Имануел Кант всички проявления на обучението, образованието и възпитанието в опита *a posteriori* са резултат от идеята на разума *a priori* за обучението, образованието и възпитанието, а именно идеята за нравствеността, чието разгръщане е възможно единствено чрез обучението, образованието и възпитанието на волята, което в случая прави съвсем обяснимо предложеното от Паул Наторп фактическо отъждествяване на образование с възпитание. В това първо понятие в педагогиката – възпитание или образование, казва Наторп, се съдържа именно философският характер на въпроса за целта или идеята; както образованието, така и идеята предполагат формиране по посока на това, което трябва

да бъде; същата предпоставка за подлежащата на постигане цел на развитието е в основата и на възпитанието, т.е. в крайна сметка тази предпоставка се съдържа в самото понятие за воля, която не е нищо друго освен поставянето на цел, намерението да се осъществи някаква идея, с други думи, нещо, което трябва да бъде. Основополагащото значение на идеята не само за образованието или възпитанието на волята придобива ясни измерения в обяснението как в качеството си на възпитател човекът си поставя за цел да формира в себе си идея за това какво трябва да бъде, макар и да не съществува, дори нещо повече – идея за това, което би трябвало да бъде, дори тази задължителност да не бъде никога, да не се случи въобще (пак там: 3). Именно по този начин в центъра на обосноваването на социалната педагогика се поставя *идеята*, което предполага и последващото търсене на произхода на идеята.

Това търсене на първо място не открива произхода на идеята в естествознанието, върху което е съсредоточен вторият параграф. Паул Наторп започва с критика на възгледите на *науката за възпитанието*, споделяни от негови съвременници, която според него много често се изкушава да прави аналогия между духовното и материалното развитие, но тя, тази аналогия, се оказва несъстоятелна дори само по силата на емпирични съображения, тъй като трябва да изразява нещо повече от удобно сравнение. Ако при материалното развитие целта е напълно определена, а именно нормално и здравословно развитие на организма, като единствената трудност е в определянето на условията за постигането ѝ, то в образованието „нищо не изглежда толкова спорно, колкото целта“ (пак там: 4). Разбира се, тази аналогия би могла все пак да е правилна, ако разглеждаме всичко развиващо се като подчинено на определена цел или идея, но естественонаучните доказателства, ако и достатъчни за фактите и причинните връзки между тях, не са достатъчни за обяснение на изначалното волеизявление; то е извън естественонаучното познание. Произходът на идеята или на понятието за цел трябва да се търси във факта как възприемаме самите себе си, т.е. в човешкото самосъзнание; и само развитието, съпроводено от самосъзнание, може да мисли за себе си, изхождайки от идеята за целта или онова, което трябва да бъде постигнато. Това е критическото разбиране за познанието, според което природата не носи със себе си своите закони, тъй като те са продукт на човешкото познание за природата и нейните закони, но подобно познание никога не е възможно да бъде крайно, защото непрекъснато се появяват нови и нови проявления, непознати до този момент. Ето защо идеята, която по принцип е крайна и цялостна, не може да бъде открита нито в природата, нито в естествознанието, т.е. в природните науки, и следователно изобщо не е необходимо да се обръщаме към природата, за да намерим произхода на идеите, а можем да се ограничим само до себе си, категоричен е Наторп (пак там: 5–8) изцяло в духа на критическата философия на Имануел Кант.

В началото на следващия параграф, озаглавен „Идеята не е понятие, взето от психологията“, Паул Наторп насочва вниманието натам, където сме в

състояние да открием произхода на идеите, а именно – в съзнанието, в което трябва да разграничаваме явленията или онова, което се осъзнава, от самия факт на осъзнаването. Тук Наторп разгръща и своето разбиране за психичното и психологията, като критикува общоприетия, по думите му, възглед, че явленията от психичен порядък трябва да бъдат опознавани по същия начин, както тези от физически порядък; с други думи, понятието за цел не може да произтича и от психологическото познание, което е „само вътрешният вид на същите явления, чийто външен вид се нарича естествознание; следователно то не би могло да произтича и от психологията в обичайното разбиране, която признава две природи вместо една“ (пак там: 11). Така Наторп аргументира позицията си, че идеята е резултат от критиката на познанието, състоящо се само в установени факти или в причинно обясняване на явления, и поглежда не на цялото познание от този вид от перспективата на метода или критиката; това е съзнание, което не е непосредствено насочено нито към природните обекти, нито към явленията на съзнанието; това съзнание, насочено изключително към единството на познанието и неговите условия, е логическото съзнание (пак там: 12).

„Критиката на познанието – не е психология“, каквото е заглавието на четвъртия параграф, може и да изглежда като продължаващо несъгласие със съвременната му психология, която не е в състояние да представи или извлече от себе си критиката на собственото си или на познанието въобще. Така или иначе тук Наторп е категоричен, че за да намерим произхода на идеите, трябва да очертаем границите на съзнанието, света на теоретичното познание и света на практическото познание, иначе казано, света на разума и света на волята (пак там: 22). Тази зависимост е твърде важна, защото очевидното идентифициране на *света на практическото познание* със *света на волята* е следствие от методологическите изисквания на критическата философия на Имануел Кант, защото за него практическият разум или познание всъщност е нравствеността, която според Паул Наторп предполага тъкмо възпитание на волята в контекста на една социална педагогика.

В следващия, пети параграф Паул Наторп продължава с философската обосновка на своето предложение за социална педагогика на априорни основания, противопоставяйки теоретичното познание на разума на емпиричното познание на опита. Това не е самоцелно, а е по-скоро съвсем логично следствие от убеждението му, че произходът на идеята трябва да се търси в разума и никъде другаде. Тук е много важно да се има предвид, че емпиричното познание не е практическото познание или съждение, защото практическото съждение като нравствено съждение също е резултат от теоретичното познание на разума, т.е. от познанието чрез понятия (пак там: 23–24), съгласно автентичната логика на критическата философия на Имануел Кант. Нещо повече, независимо че по същество познанието на опита, емпиричното познание, да е индуктивно, за разлика от познанието на разума, което е дедуктивно,

така или иначе всяка идея на разума *a priori* предшества всяко емпирично намерение за познание на даден факт в опита *a posteriori* дори и това да не се осъзнава. Последното в случая не е проблем – проблемът идва тогава, когато емпиричното познание на фактите възприеме себе си като самодостатъчно и изчерпващо познанието въобще. Споделяйки позицията на Имануел Кант за всяко емпирично познание чрез схемите на опита, Паул Наторп е категоричен, че от всичко това произтича забележителното следствие, че определеността на факта, която сме приели за нещо най-вече дадено сред всичко, което само може да се мисли, „се превръща в безкрайност и в никога и окончателно неразрешима задача“, защото никога не можем да кажем без уговорки, че сме опознали какъвто и да е факт. Нито един признак, чрез който ни се струва, че сме опознали факта, не може да има абсолютно значение за познанието на факта изобщо: „Защо? Защото закономерната необходимост на определянето на факта, разбира се, може да бъде опозната *a priori*“ (пак там: 26).

Тази оригинална логика на критическата философия на Имануел Кант, споделяна и от Паул Наторп, засяга и съвременните социални и хуманитарни науки, в които изобилстват множество определения на един и същ факт от опита, всяко с намерението да задава същността му, докато в действителност са само определения на различни проявления на същността в опита *a posteriori*, чрез които е невъзможно последната да бъде представена и опозната, тъй като тя е само чиста идея на разума, дадена *a priori*, и може да бъде опозната само чрез него, както твърди и Паул Наторп: „По този начин емпиризмът е всъщност наивен абсолютизъм, доколкото предполага, че в емпиричните факти, въпреки самото понятие за емпиричност, се овладява някаква абсолютност. Този емпиризм не може да проблематизира собственото си познание, защото има предвид само него“ (пак там: 27).

Оттук Паул Наторп подчертава и изключителното значение на тези закономерности за теоретичното обосноваване на педагогиката в два важни аспекта – както като познание на законите на умственото развитие, така и за представата за отношението между образованието на разсъдъка и образованието на волята. В крайна сметка емпиричното познание, в случая и образование, предполага безкрайност, която не може да ни представи прогреса в мисленето, защото този прогрес няма емпиричен смисъл (пак там: 28–30).

В следващия, шести параграф Паул Наторп търси логичната връзка между идеята на разума и крайното му практическо измерение, което е нравствеността, и волята като крайна цел на разума. В действителност, смята той, емпиричната причинност никога не може сама по себе си да определя безусловно нашето мислене, защото самата тя не е безусловна; следователно тя винаги оставя открит въпроса за крайното висше единство, за крайната цел. Защото познатата ни от опита закономерност в крайна сметка е подчинена на изначалния закон за единство на съзнанието. Само формалното единство на идеите, т.е. безусловно закономерното, е крайната цел, която се представя в

качеството си на последно определящо, в качеството си на принцип, предпоставка за всяко волеизявление (пак там: 33–36).

Оттук, що се отнася до волята, която именно чрез крайната си цел ръководи и идеите, Паул Наторп определя *съхранението на живота* като крайния пункт, общия закон на волеизявлението, последната цел, която е едновременно над всички останали и ги обосновава. Според Наторп самата природа ни кара да желаем собственото си самосъхранение или запазването на вида си или ни кара да желаем възможно най-голямото удовлетворение, лично или всеобщо, „най-голямото щастие за най-голям брой същества“ (пак там: 36). Тук изглежда, че чрез изведената от Паул Наторп последна цел на волята, а именно *съхранението на живота*, се предпоставя така или иначе *екзистенциалната основа* на предложението му за социална педагогика.

По-нататък във философското обосноваване на концепцията си за социална педагогика Паул Наторп твърди, че крайната цел на волята е единството на идеите, което означава единство на известен принцип, на известен метод. Волята тъкмо като ръководеща идеите не познава нищо завършващо, никакъв край на емпирична задача, но изборът на емпиричните задачи само по този начин получава единство и посока, и само това единство и посока са тази завършеност, която определя волята сама по себе си (пак там: 36–40). Оказва се, напълно в логиката на критическата философия на Имануел Кант, че самото емпирично познание може да открие себе си именно чрез волята като ръководеща идеите, защото волята не е просто познание на целите, но и стремеж към тези цели; защото свободната воля е свобода на съзнанието. Свободната воля трябва да решава съобразно своя собствен принцип, който няма нищо общо с причинната обусловеност в природата (пак там: 40–42).

Продължавайки с анализа си на волята, който очевидно няма нищо общо също и с предполагаема психологическа интерпретация на волята, Паул Наторп твърди, че във всеки случай ние имаме понятие, което ни казва, че добро е онова волеизявление, което просто в качеството си на волеизявление удържа критиката на единството на волеизявлението по същия начин, по който у нас има понятие, което ни казва, че е правилно това мислене, което съгласно собствения закон на мисленето – закона за вътрешната съгласуваност, удържа критиката на самото мислене. Фактическото действие никога не може да е в пълно съответствие с абсолютния закон на волята по същия начин, по който емпиричното познание никога не може да се яви като абсолютно познание. Иначе казано, дори и емпиричните факти да ни представят практиката да предпоставяме песимизъм по отношение на света и хората, то нравственото съждение е онова, чрез което вярата в доброто предполага оптимизма за хората и света, без който не е възможно съществуването (пак там: 43–45).

Очевидно е, че в предложението на Паул Наторп за социална педагогика може да бъде разпознат неподправеният хуманизъм на Имануел Кант, който вероятно изглежда наивен от съвременна гледна точка, ако тя се изчерпва с

емпиричното познание. Нещо повече, от емпирична гледна точка, смята Паул Наторп, ние не можем да бъдем това, което трябва да бъдем, и тъкмо поради тази причина „възпитанието трябва още от най-ранна възраст да предпоставя могъщата сила на навиците към добро“ (пак там: 46). Следователно възможността да гледа безкрайното, в което се съдържа доброто, е открита пред човека отвъд емпиричните факти и именно подобна възможност да си поставя далечна цел в безкрайността, извън пределите на всяка крайна цел, предполага и неговата, на човека, свобода (пак там: 47).

Паул Наторп е категоричен, че развитието на теоретичното познание е изобщо неотделимо от развитието на волята, защото разсъдъкът и волята са двете начала в човешкото, които съвместно осигуряват свободата; защото „човекът разбира само тогава, когато иска, и иска само тогава, когато разбира“, и тук не е необходима намесата на психологията, за да бъде изяснено това, доколкото достатъчен е законът на идеята, а той все пак е дело на критиката на познанието, а не на психологията (пак там: 47–48). В тези обобщения може да бъде открита в завършен вид философската обосновка на предложението на Паул Наторп за социална педагогика, а това съвсем очевидно е критическата философия на Имануел Кант. С други думи, обговарянето на социалнопедагогическото откъм априорни основания съдържа имплицитно единството между познание – логика, етика и естетика, т.е. метанаучните измерения в принципите на критическата философия на Имануел Кант, които Паул Наторп превежда като **трите акцента** в полето на социалнопедагогическото и които в крайна сметка са съдържанието на чистата идея за социална педагогика, дадена на разума *a priori*. Той настоява, че именно в хода на доказателствата на критическата философия към логиката в непрекъснатата връзка се присъединява етиката и педагогиката на волята трябва да се основава единствено на последната, така както педагогиката на разума не се нуждае от друга съществена основа освен логиката, а педагогиката на художественото въображение не се нуждае от друга основа освен естетиката: „Вярно е, че след нещо подобно всичко това подлежи на разглеждане от психологическа гледна точка, но това разглеждане тук, както и по принцип, е производно: то не обосновава нищо, а напротив, за собственото си обосноваване вие изисквате логическите, етическите и естетическите закони да бъдат предварително обективно установени“ (пак там: 48).

В следващите три параграфа Паул Наторп изяснява трите степени на активност, които според него също не могат да бъдат обяснени от визираната от него емпирична психология. Що се отнася до първата степен на активност, влечението, Паул Наторп изхожда от обстоятелството, че „особеността на практическото съзнание въобще се свежда до неговата посока към онова, което трябва да бъде“ (пак там: 51). Оттук Наторп не е съгласен с Фихте, Шопенхауер и Вунд, за които по един или друг начин волята е производител на опита – връзка, която наистина съществува, но волята в смисъла на Кант е

именно стремеж към онова, което трябва да бъде. Според Наторп влечението, дори в неговите „най-примитивни форми“, не цели мигновено наслаждение като изначална и крайна цел, а напротив, чрез използването на всички чувства построява предмета от живата реалност, способно е да го произвежда; то се радва, че го съзерцава, т.е. съзерцавайки го, то го създава. Нещо повече, никаква работа – както художествена, така и интелектуална, така и всяка друга, в която човек е погълнат, напълно отдаден на предмета – не може да бъде изпълнявана, ако не е налице това чувствено привличане. По този начин влечението отново и отново възпроизвежда и себе си, т.е. тази активност, която е произвела предмета. Всяко наслаждение, дори и най-чувственото, заедно с това е наслаждение от действоването, от създаването; всъщност няма и никакво друго наслаждение (пак там: 59–61).

Обсъждайки втората степен на активност, а именно волята в тесния смисъл, Паул Наторп подчертава, че влечението като първа степен на активност е необходимо условие на волята, но волята като цяло не е просто влечение. Волята притежава не само материя, но и форма – съзнанието за правила, нещо, което емпиризмът не иска да види, защото противоречи на неговата тенденция да строи всичко на основата на материалното съдържание на съзнанието и да признава само материалното съдържание на съзнанието за нещо реално. Свободата на волята означава преди всичко безспорният факт, че ние избираме, т.е. че ние съдим, и съгласно решението на нашето практическо съждение определяме своята воля. Да, волята в тесния смисъл определено винаги се придвижва, по изказа на Кант, към някакво правило, но правилото невинаги може да изглежда и да бъде в качеството си на всеобщ закон, защото последният не е емпиричен, а само разумен (пак там: 61–67).

За да разгледа третата степен на активност, т.е. разумната воля, Паул Наторп обобщава отношението между трите степени на активност, където влечението означава само наличност на някаква тенденция въобще, т.е. активност към каквато и да е цел, без съзнание за единството на посоката; това съзнание се появява при степента на волята в тесен смисъл, без все още да имаме разбиране за това, че се върви към една безкрайност, отсъства измерението на всяко отделно емпирично волеизявление посредством вече неемпирични цели, т.е. за безусловното трябва; при третата степен, а именно разумната воля, съзнанието се издига над всякакъв емпиричен обект, към абсолютно висшата точка на безусловната закономерност (пак там: 67–68).

В крайна сметка Наторп е категоричен, че за разумната воля действително ръководният принцип е чисто формалният закон на волята, а тъй като той е отвъд пределите на всяко емпирично, то разумната воля никога не може да докаже себе си емпирично, дори и чрез самото действие, в което тя се старее да се изрази и което по някакъв начин приема емпирична форма. Оттук властта на разума е резултат изключително и благодарение на единството, в което разумът обединява цялото практическо съзнание чрез неговата последна основа –

самосъзнанието; с други думи, така както волята е концентрирано влечение, а разумната воля е висша концентрация на практическото съзнание изобщо, т.е. тази концентрация е коренът на нейната сила, това в крайна сметка е самосъхраненият стремеж, който се осъзнава тук в качеството му на последен критерий за правилността на стремежа (пак там: 68–70).

Според Паул Наторп е много важно да се има предвид, че нито една човешка цел не може да стои извън някакво отношение към висшите човешки цели – към самия човек или към образованието на човека, а последното съгласно фундаменталния етически принцип на Кант е образованието на волята. Нравствената идея пронизва цялата наша дейност в света, включително и природата, познанието ни за нея. Във всеки случай, заключава Наторп, между понятията „общност“ и „възпитание“ съществува не само външно отношение. Нещо повече, възпитанието, доколкото то не е самовъзпитание, изцяло живее в елемента общност; само по себе си това понятие се основава на общността, даже и в случаите, когато става дума за отделния възпитател и неговия възпитаник. Освен това целта на възпитанието или една от неговите най-важни цели е не само пригодността за живота в общността, но и за собственото участие в построяването на човешката общност (пак там: 73–75).

Всъщност последната взаимозависимост, изведена от Паул Наторп, а именно връзката между възпитанието, чрез което личността не само се полага в общността, но трябва и да участва в нейното възпроизводство, е и последната твърде важна предпоставка в теоретичното обосноваване на предложената от него социална педагогика, чието обобщение намираме в параграф 10, озаглавен „Възпитание и общност. Социална педагогика“.

Както вече стана ясно в началото, социалните педагози и историците на социалната педагогика имат предвид най-вече този параграф и крайното обобщение на Паул Наторп, що се отнася до неговата концепция за социална педагогика. Тук ми се струва необходимо да отбележа, че в конкретното представяне на идеята на Паул Наторп за социална педагогика се пропускат някои важни обстоятелства, които са логично следствие от осъществената от него предварителна философска обосновка на предложението му за социална педагогика, обобщена в самото начало на този параграф. В него Наторп критикува социалната наука за „грешката“ да обяснява обществото само с външната връзка на отделните единици, както и етиката за твърдението, че моралният живот и мисленето на човека са се развили от егоизма, приеман „ако не за единствената, то за единствената изначална и самоочевидна притегателна сила у човека“, като същевременно предупреждава, че по същия начин и науката за възпитанието би сгрешила сериозно в изпълнението на задачата си, ако не приеме за основополагаща идеята, че без общност никакво възпитание не би било възможно. За Наторп един от първите въпроси, които би трябвало да бъдат зададени в педагогиката, дори и без нужда от по-нататъшно изясняване на необходимото съотношение между двете понятия, би бил: „Ако

животът на хората в общност е даден като основна предпоставка, как трябва да се осъществи възпитанието на човека, особено на човешката воля? Затова трябва да поставим крайната обосновка на тази всъщност безспорна връзка между възпитанието и общността“ (пак там: 77).

Всъщност онова, което само се маркира, но не се взема задълбочено под внимание в анализите на творчеството на Паул Наторп, се свежда до факта, че той има предвид връзката между възпитанието на волята, социалната педагогика иначе казано, и *общността*, а не обществото. Разликата е твърде значима, но за да се разбере, трябва да сме наясно, както беше споменато в началото, че Паул Наторп се опира на социологическата теория за двата типа социалност на неговия съвременник Фердинанд Тьониес, а именно социалността на общността и социалността на обществото.

Съвсем накратко – за Фердинанд Тьониес общността и обществото са в дихотомия; това са две крайни противоположности на различни видове свързаност. Социалните образувания от типа на общността, *Gemeinschaft*, са форми на „пълнокръвен, траен, естествен, интимен съвместен живот“, където отношенията между хората са „тесни, силни и живи“, между членовете на общността е налице непосредствен контакт и „силно развито чувство за общностна принадлежност, с дълбока емоционална взаимна обвързаност, включваща всекидневната взаимна помощ и взаимно доверие“ (Tilkidzhiev, 1989: 49). Тези образувания са проява на „естествената, ирационалната, инстинктивната, афективната или органичната воля на цялото“, където цялото предшества и определя частите, а чувството за „ние“ има доминираща роля. Сред подобни образувания от общностен тип са например семейството, други родствени групи, ранните етнически общности, малките селищни обединения, приятелските общности и др. (пак там).

На свой ред образуванията от типа на обществото, *Gesellschaft*, са форми на изкуствени рационални и корисни вещни отношения, където доминира отделният индивидуален интерес, т.е. Азът. Примери за подобни образувания – от типа на обществото – са търговските, финансовите и политическите организации и др. (пак там: 49–50).

В контекста на това разбиране на типовете социалност, на дихотомията общност–общество, Паул Наторп отнася възпитанието на волята, иначе казано – социалната педагогика, към човешката общност, към формите на *социалността на общността*. За Наторп издигането към общността е разширяване на собственото Аз, на което спонтанността, истинската индивидуалност на образованието изобщо не противоречат, още повече че „тя е присъща на Сократ, Платон и Кант – хората, към които модната индивидуалистична фразеология се отнася с най-голямо пренебрежение“ (пак там: 79).

Тук не трябва да забравяме, че изходният пункт в теоретичната обосновка на Паул Наторп е отношението „емпирично познание на опита – теоретично познание на разума“, откъдето произтичат и идеята, и волята съгласно логи-

ката на критическата философия на Имануел Кант. А това би означавало, че една педагогика, която цели обучение и образование в областта на емпиричното познание, е отнесена към социалните образувания от типа на *обществото*. Докато социалната педагогика, чиито цели са образованието и възпитанието като теоретично познание чрез идеята на разума, както и волята като изразяваща нравствеността, очевидно е отнесена към социалните образувания от типа на *общността*. Тъкмо затова Паул Наторп настоява именно за връзката социална педагогика – общност.

И не на последно място по значение, що се отнася до отношението индивидуална педагогика – социална педагогика, базирано на редукционистката дихотомия индивидуално – социално, която западната мисловна традиция упорито поддържа (Úsar, 2011), в логиката на Паул Наторп това отношение намира и своето естествено решение, като изхожда от принципите на познанието. Логично изглежда, че индивидуалната педагогика като обучение и образование в емпиричното познание на опита съвсем естествено се „абсорбира“ в социалната педагогика като образование и възпитание в теоретичното познание на разума, от който произлизат идеята и волята, защото теоретичното познание на разума в крайна сметка осмисля емпиричното познание на опита именно чрез възпитанието на волята и нейната крайна цел – нравствеността, или моралния императив на Имануел Кант.

Развивайки теорията си за социална педагогика, която за него е характерна за човешката общност, Паул Наторп уточнява, че под общност следва да се разбира ситуация, в която определено духовно съдържание „е общо и се споделя при равни условия“, а не случай на зависимост, макар и естествена, както е например за детето по отношение на възрастния. Става дума за общност на волите или за формиране на волята чрез общност, т.е. тогава и само доколкото „един човек се изправя спрямо друг като равен с равен, когато посредством волята на общността се научат да искат едно и също нещо в свободно съгласие; защото волята в пълния смисъл на думата е самосъзнание“ (Natorp, 1911: 83). Тази специфика произтича от специфичността на социалността на общността, изведена в теорията на Фердинанд Тьониес, и където тя е проява на естествената, ирационална, инстинктивна, афективна или органична *воля* на цялото; цялото предшества и определя частите (Tilkidzhiev, 1989).

Имайки предвид тази специфика на социалността на общността, Паул Наторп настоява и за спецификата, характерна за възпитанието на волята в този тип социалност, която той чудесно илюстрира с аналогията на развитието на теоретичното познание в общността на *учителя и ученика*. Това развитие не се състои в гледането през очите на другия или с други думи, в приемането на чуждо мнение, а в използването на собствените си очи чрез упражняване и контролиране на собствения поглед по начина, по който другият е трябвало да упражнява и контролира погледа си, така щото да е възможно „да ме доведе със собствения ми поглед до собствената ми точка на ясно виждане и така да

видя това, което той вижда, но което не съм виждал преди“ (пак там). Тук Наторп е категоричен, че всеки човек е в състояние да разбере нещо от само себе си, че знанието може да бъде почерпено само от самосъзнанието, а ролята на другия е да провокира, да разпалва любопитство, тласкайки търсенето там, където може да бъде намерено желаното нещо. Това е обучаващият ефект на общността и нещо повече – истинското учене е възможно само в тази форма, точно както са смятали Сократ, а след него и Платон, „който вече не можел да си представи развитието на познанието по друг начин освен под формата на взаимен обмен, под формата на разговор“ (пак там: 83–84).

Разбира се, концепцията на Паул Наторп за подобен тип обучение и възпитание може да бъде разбрана единствено като непрекъснато се има предвид неговата идея за социална педагогика като отнесена към обучението и възпитанието на волята в контекста на моралния закон на Имануел Кант, което впрочем за него е истинската педагогическа цел. Наторп е убеден, че що се отнася до теоретичното обучение, онова, което не бива да се забравя като начало на една, по думите му, здрава дидактика, може да се приложи и към възпитанието на волята. Нещо повече, самото теоретично обучение не може да се осъществи без развитието на волята, защото самият акт на упражняване и контролиране на собственото око вече е волеви акт. Теоретичното обучение може да бъде собствена активна дейност и в смисъл, че зависи от желанието, че човек се научава да учи само като се научи да иска. Следователно, заключава Наторп, всяко истинско учене, т.е. онова учене, което води до свободно разбиране, а не до просто приемане на чужди възгледи, несъмнено е същевременно и възпитание не защото самото обучение на разсъдъка задвижва волята, а напротив, защото обучението на разсъдъка без развитието на волята изобщо не би било постижимо (пак там: 84).

Паул Наторп сполучливо илюстрира въздействието на общността върху волята чрез метафората за мощния поток, в който енергичната воля на другия увеличава собствената воля, като по този начин се увеличава енергията на собственото желание и волята не се насилва или поставя в зависимост, а тъй-мо обратното, става все по-самостоятелна, когато човек от опит научи колко самостоятелна и енергична е волята на другия в тази независимост. Подобно на теоретичното обучение, в което се научаваме да виждаме онова, което първоначално не сме видели, поставяйки се в „точката на ясно възприятие на другия“, започваме да разбираме и последната основа на желанието в „изначалния закон на самосъзнанието“ само като научим „от опит как желанието у другия човек винаги се свежда до тази последна основа и произтича от нея“ (пак там: 84–85).

Преди да премине към евентуалните общочовешки измерения на социалната педагогика чрез предварителното ѝ отношение към структурата на обществото, Паул Наторп предлага някои обобщения на нейната специфика в човешката общност, като логично настоява, че теорията за възпитанието на

волята трябва да изхожда преди всичко и още от самото начало от живота в общността и изводите от тази предпоставка да се отчитат на всяка следваща стъпка: „В този случай не може да става въпрос само за отношенията между отделните човешки същества, а тук възникват въпроси за отношението на индивида към *конституираната човешка общност в различните ѝ форми* (курсивът мой – б.а.) – от семейството до общността, държавата и накрая човечеството“ (пак там: 85). Тук за Наторп възпитателната общност на отделните човешки същества е „само прост случай, като клетка или най-тясно съединение на клетки в целия организъм на човешкия общностен живот“, но в този организъм „нито едно отделно човешко същество или група от отделни човешки същества не живее и не функционира напълно самостоятелно, а винаги в съответствие с отношението към по-голямото цяло (държавата – б.а.), в крайна сметка към човечеството. Отделната личност, а също и отделната група (общност – б.а.) живеят и действат по силата на тази връзка дори и да не я осъзнават; но само развитото съзнание за това откритие води както отделната личност, така и отделната група (общност – б.а.) до дейност, за която може да има увереност, че нейната посока е здравословна и че резултатите ще бъдат благоприятни“ (пак там: 85).

Като взема под внимание теорията за двата типа социалност на Фердинанд Тьонисес, Паул Наторп прави преход от социалната педагогика в общността, въпреки че за него тя е акцентът, към социалната педагогика в обществото, макар че използва термина „държава“, който дори изглежда повече подходящ предвид на спецификата на социалните образувания от типа на социалността на обществото, но той все пак смята, че дори и в този тип социалност социалната педагогика трябва да изпълнява същите функции, каквито са характерни за общностната социалност. Това разбиране намира израз във вероятно най-познатото и най-широко цитирано в литературата по социална педагогика становище на Паул Наторп по отношение на задачите на учението за възпитанието, което трябва да се има предвид под наименованието „Социална педагогика“. Много важно е да се подчертае, че тук не става дума за „някаква обособена част от учението за възпитанието наред например с индивидуалната педагогика, а конкретно изложение на задачите на педагогиката изобщо и на педагогиката на волята в частност“ (пак там: 86). Нещо повече, Наторп е категоричен, че чисто индивидуалното разглеждане на възпитанието е абстракция, която наистина има известна ограничена стойност, но която в крайна сметка трябва да бъде превъзможната. Той възразява срещу „дуалистичния“ възглед за образованието, съгласно който индивидуалното и социалното само се допълват, и в този смисъл неговата концепция е строго монистична, както я определя Майерхард (Meyerhardt, 1916: 60). В тази строго монистична концепция индивидът и общността са толкова тясно взаимнообвързани, че всяко външно разграничение между индивидуална и социална педагогика е безсмислено. Докато индивидуалният възглед е все още възможен, въпреки

че е непълен, то социалното разглеждане задължително включва индивидуалното или най-малкото съдържа основанията за последното (Natorp, 1911: 86).

Следователно според Паул Наторп „понятието социална педагогика изразява фундаменталното признание на факта, че възпитанието на индивида във всички основни аспекти е обусловено от социални причини, точно както, от друга страна, създаването на човешкия начин на социален живот зависи в основата си от възпитанието на индивидите, които ще участват в него. Съответно в такъв случай следва да се определи последната, най-всеобхватна задача на образованието за отделния човек и за всички отделни хора. Следователно социалните условия на образованието и образователните условия на социалния живот са тема на тази наука и ние не ги разглеждаме като две отделни задачи, а като една-единствена. Защото общността се състои само от съюза на индивидите, а този съюз от своя страна съществува само в съзнанието на отделните членове. Следователно последният закон за индивида и общността по необходимост е един и същ“ (пак там).

Ако под „последен закон“ Паул Наторп разбира моралния закон на Имануел Кант, а най-вероятно е точно така, то неговата необходима валидност за индивида и общността наистина се отнася до връзката индивид – общност. Едва ли обаче тази необходимост на моралния закон е валидна за връзката индивид – общество, нещо, което Паул Наторп интуитивно усеща, макар че по човешки и хуманно настоява за възможността да има обща основа между тях, която в крайна сметка е възпитанието на волята с цел моралния закон. Според Наторп подобно разбиране на фактите има решаващо значение за научното схващане за социалния живот. Нито индивидът, нито общността са „фиксирани“ и „непроменящи се“ фактори; те подлежат на развитие по силата на едни и същи общи закони, а познаването „поне на по-висшите закони на това развитие“ предпоставя и всеки сериозен опит да се повиши влиянието, което общността има и трябва да има върху възпитанието на индивида. Тук Наторп се позовава на Платон, твърдейки, че истинската социална педагогика не може да избегне въпроса за основните закони на живота на общността, чийто отговор трябва да бъде възможен и да съответства на „нашите основни предпоставки“ именно защото общите закони на възпитанието на общността в крайна сметка по необходимост са идентични със законите на възпитанието на индивида, точно съгласно Платоновото разбиране (пак там: 87). Това обуславя разширяването на картината на естественото развитие на индивида до размера на общността, а на първо място е основният закон за концентрация на съзнанието едновременно с разширяване на неговите хоризонти. Според Наторп един и същ основен закон трябва да се потвърди както при контакта на индивидуално различните светове на съзнанието, така и във всеки един отделен свят: „Точно както във вътрешния свят на „разсъдъка“ чрез сблъсъци и споразумения се формира по-дълбоко и всеобхватно единство на разбирането; както същият процес се повтаря в полето на „волята“, така трябва да бъде

и в тези двете отношения, но най-напред по отношение на волята – концентрирането на различни съзнания посредством сблъсъци и сравнения в едно постоянно неудържимо движение напред, водещо от просто външно единство към вътрешна общност, от „хетерономия“ към „автономия“ (пак там: 87–88). В движението си напред общността трябва да преминава същите основни етапи, през които преминава развитието на индивидуалното човешко същество, а именно чрез работата и контрола на волята до закона на разума (на практическия разум, т.е. моралния закон на Имануел Кант – б.а.). Заключение е, че както основните форми на обществения живот, така и основните видове обществена дейност и специалните форми на обществена организация, които да служат пряко на възпитанието на отделните човешки същества, трябва да могат да бъдат изведени, като застанат на една и съща основа (пак там: 88). Следващите части в трилогията са посветени на формулирането на социално-етичните основи и организацията и метода на образованието на волята.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както отбелязах в самото начало, тъкмо философската обосновка на теорията за възпитанието на волята на основата на общността на Паул Наторп е тази, която ни предоставя един от теоретичните пътища неговата социална педагогика да бъде опозната и като метанаука. С други думи, метанаучните измерения на социалната педагогика произтичат не от емпиричното познание, а от понятието за социална педагогика като чиста идея, дадена на разума *a priori*, чието съдържание е *обучение, възпитание и образование* чрез единството на познание, етика и естетика. Ето защо се спрях по-подробно на *теоретичните основания* на концепцията за социална педагогика на Паул Наторп, в които съвсем очевидно той изхожда от принципите на познанието в критическата философия на Имануел Кант – логиката („Критика на чистия разум“), етиката („Критика на практическия разум“) и естетиката („Критика на способността за съждение“).

В обобщение, познанието като първата част на това единство се отнася до всички проявления на педагогическото – както на индивидуалната, така и на социалната педагогика, макар и чрез „абсорбирането“ на първата във втората съгласно логиката на Паул Наторп. С много важно значение относно разбирането за присъствието на етиката в социалната педагогика като обговаряне на априорни основания е ясното становище и на Имануел Кант, и на Паул Наторп, че възпитанието на доброто не трябва да бъде по посока на това какво трябва да е, т.е. като емпирични примери от живота във всеки един исторически момент от съществуването на човешката общност, а възпитание на доброто към това какво *би трябвало да бъде изобщо*, дори и никога да не се случи като такова, а именно априорните принципи на моралния закон, чрез които е възможно и общочовешкото движение към нравствеността. Що

се отнася до естетиката като третата част в единството познание (логика), етика и естетика, изведени като основни акценти в обучението, възпитанието и образованието като съдържание на чистата идея *a priori* за социална педагогика, нейното място в това единство по аналогия се търси чрез мястото, което критическата философия на Имануел Кант отрежда на способността за съждение (Natorp, 1911).

Разбира се, възможни са и други интерпретации на социалнопедагогическото наследство освен посочените дотук, като например идеята на Йоаким Брага за техниката в социалната педагогика на Наторп (вж. Braga, 2022). В случая обаче, за да подчертая още веднъж, основният интерес в настоящата студия е очевидната перспектива предложението на Паул Наторп за социална педагогика да бъде припознато като конкретизация на идеята за педагогика в критическата философия на Имануел Кант. А това е, което отваря и теоретичния хоризонт към извеждане на метанаучните измерения на социалната педагогика.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Bizhkov, G., Vaneva, V. & Ivanova, T. (2012). *Istoricheski koreni na sotcialnata pedagogika*. [Бижков, Г., Ванева, В., Иванова, Т. (2012). Исторически корени на социалната педагогика.]. Ruse: RU “Angel Kanchev”.
- Braga, J. (2022). O conceito de técnica na pedagogia social de Paul Natorp. *Studia Kantiana*, 20 (2), 235–245. DOI: 10.5380/sk.v20i2.90838
- Frampton, M. (2022). German social pedagogy and social work: the academic discourses mapping a changing historical relationship. *International Journal of Social Pedagogy*, 11 (1): 4. DOI: <https://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2022.v11.x.004>.
- Georgiev, L. (2020). *Kriticheska ta psihologia na ekzistentsialnite prezhivivania*. [Георгиев, Л. (2020). Критическата психология на екзистенциалните преживявания.]. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”.
- Kant, I. (1967). *Kritika na chistia razum*. [Кант, И. (1967). Критика на чистия разум.]. Sofia: Izdatelstvo pri Balgarskata academia na naukite.
- Kurennoi, V. A. (2006). *Filosofia I pedagogika Paulia Natorpa*. [Куренной, В. А. (2006). Философия и педагогика Пауля Наторпа. В: Куренной, В. А. (Сост.). Пауль Наторп. *Избранные работы*.]. Izdatelskii dom “Teritoria budushtego”.
- Meyerhardt, M. W. (1916). Paul Natorp’s social pedagogy. *The Pedagogical Seminary*, 23 (1), 51–62.
- Natorp, P. (1911). *Sotsialnaia pedagogika*. Teoria vospitania voli na osnovai obshtnosti. [Наторп, П. (1911). Социальная педагогика. Теория воспитания воли на основѣ общности.]. S.- Peterburg.
- Stephens, P. (2013). *Social pedagogy*. Heart and Head. In: Herrmann, P. (Ed.). *Studies in Comparative Social Pedagogies and International Social Work and Social Policy*, Vol. XXIV.
- Tilkidzhiev, N. (1989). *Sotsialnite grupi*. [Тилкиджиев, Н. (1989). Социалните групи.]. Sofia: Nauka i izkustvo.

- Úcar, X. (2011). Social pedagogy: beyond disciplinary traditions and cultural contexts? In: J. Kornbeck & N. Rosendal Jensen (Eds.) *Social Pedagogy for the entire human lifespan* (pp. 125–156). Bremen: Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG.
- Vladinska, N. (1991). *Razvitie na vazgledite za sotsialnata pedagogika/sotsialното дело v Germania*. [Владинска, Н. (1991). Развитие на възгледите за социалната педагогика/социалното дело в Германия.]. *Pedagogika*, 84–98.

ЗА АВТОРА

Мая Чолакова, доцент, д-р, е преподавател във Факултета по науки за образованието и изкуствата, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Социална педагогика и социално дело“.

Област на научни интереси: социална педагогика, социална работа, културно многообразие и др.

ORCID ID: 0000-0002-1446-1399

Контакт: София, бул. „Шипченски проход“ № 69А.

E-mail: mlcholakov@uni-sofia.bg

ABOUT THE AUTHOR

Assoc. Prof. Maya Tcholakova, PhD, is a lecturer at the Faculty of Educational Studies and the Arts, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Department of Social Pedagogy and Social Work.

Research interests: social pedagogy, social work, cultural diversity, etc.

ORCID ID: 0000-0002-1446-1399

Contact: Sofia, 69A Shipchenski Prohod Blvd.

E-mail: mlcholakov@uni-sofia.bg